فەرهاد شاکەلی، شاعیر و زمانەوانی دیاری کورد لە گفتوگۆیەکی تایبەتدا بۆ کۆمەڵ:

ئەمڕۆ لە کوردستاندا یەك تاکە کتێب، یەك تاکە گۆڤار، یەك تاکە ڕۆژنامە و وەرزنامە نییە کە بە کوردییەکی ڕاست و بە ڕێنووسێکی ڕاست نووسرابێت

ڕەچاوکردنی کاتەوە چەند ڕێکوپێك بووە و هەرگیز بۆ کۆبوونەوە حیزبییەکان دوا نەکەوتووە. دەبێ ئەمە چ دۆگماتیزمێك بێت وا لە مرۆڤ بکات داهێنەرێکی وەك گۆران تا (دەرەك)ی ئەندامێکی گوێڕایەڵی حیزب دابەزێنیت و بیهێنیتە خوارەوە؟

نازانم ئەو لەشکرە دۆنکیشۆتییەی خۆیان دابووە پاڵ ناوی مامۆستا گۆران چییان بۆ ئەو شاعیرە داهێنەرە کرد؟ لە ماوەی سی ساڵی دوای مردنی گۆراندا نەیانتوانی پانزدە شیعری تەرجەمەی ڕووسی بکەن و لە سۆڤێت وەك کتێبێك بڵاوی بکەنەوە و وەك شاعیرێکی کورد (یا وەك شاعیرێکی کۆمونیستی کورد) بە خوێنەری ڕووسی بناسێنن. من نالێم شیعری دڵداری و وەسفی سروشتی گۆرانیان بکردایەتە ڕووسی، ئەوە واز لێ بێنە، با هەر ئەو شیعرانەیان بکردایە کە باسی خەبات و چینی کرێکار و ڕێگای لێنین و مۆسکۆی جوان دەکەن. ساڵی ١٩٨٦ لەگەڵ دوو هاوڕێی سوێدی و کورددا، پێکەوە بیست شیعری گۆرانمان کردە سوێدی و وەك کتێب بڵاومان کردەوە و دەنگێکی باشی دایەوە. هەر لە ڕێگەی ئەو وەرگێڕانەی ئێمەوە شیعرەکان تەرجەمەی ئیسلاندی و ئینگلیزییش کران. ئەوەی کە لە هەموو کەسێك زیاتر دژی ئەو کارەی ئێمە بوو ئەو لەشکرە دۆنکیشۆتییە بوو.

بەڕاستی تۆ ئەگەر بە وردی شیعرەکانی گۆران بخوێنیتەوە، هەستێکی وات لا دروست دەبێت کە ئەو پیاوە دوو ناکۆکیی گەورە لە ژیانیدا هەبووە و زۆریش ئازاریان داوە: ناکۆکیی نێوان هونەرمەند و سیاسی و ناکۆکیی نێوان کوردبوون و ئەندامەتیی حیزبێکی کۆمونیست. ئەوجا گۆرانێك کە لە سۆڤێتەوە بۆ ئەوە ناردبێتیانەوە تا لە وڵاتەکەی خۆی بمرێت، زۆر ڕێی تێ دەچێت پەشیمان بووبێتەوە و هەر نەبێ لای یەك دوو دۆستی شاعیر ئەمەی درکاندبێت.

کۆمەڵ: کۆمەڵە هەوڵێك درا بۆ گۆڕینی تیپی عەرەبی بۆ لاتینی. هەندێك لەو هەوڵانە تا ئێستەش بەردەوامن. ڕای ئێوە لەم بارەیەوە چییە؟

شاکەلی: لەم بارەیەوە تا ئێستا سێ چوار جارێك بە دووردرێژی قسەم کردووە و شتم نووسیوە. ڕاستت دەوێت ئەم باسە پێش ئەوەی باسێکی زانستی و زمانەوانی بێت، باسێکی سیاسی و ئیدیۆلۆگییە. خۆی لە بنەڕەتدا نەدەبوو باسێکی سیاسی بێت، بەڵام چونکە هەم سەرهەڵدان و پەیدابوونەکەی و هەم گەشەکردن و بەردەوامییەکەی زادەی پرۆژە و بیرکردنەوەیەکی سیاسی بووە، ئێستا زۆر زەحمەت و بگرە نەشیاوە ئەو ڕەنگەی لێ بکرێتەوە.

هەر لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە کۆلۆنیالیستانی ئەورووپایی بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ دەستیان خستە ناو کاروباری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە و بەتایبەتیش لەناو هەرێمەکانی سەر بە ئیمپراتۆریای عوسمانیدا. ئەوان ئامانجی یەکەمیان ڕووخاندنی ئەو ئیمپراتۆریایە و دابەشکردنی زەوییەکەی لەناو خۆیاندا و دامەزراندنی دەستەڵاتی سیاسی و عەسکەری و ئابووریی خۆیان بوو. هەر زوویش لەو کارەیاندا سەر کەوتن. کۆلۆنیالیستان ئامانجی درێژخایەن و ستراتێگیشیان هەبوو. بۆ بەدیهێنانی ئەو ئامانجە ستراتێگییانەیان دەبوو میکانیزمێکی ورد و زیرەکانە و درێژخایەن دابنێن. نزیکترین و کاریگەرترین ڕێگە ئەوە بوو کە گرۆ و تاقم و نەتەوە و ڕەگەزەکانی ناوچەکە لەتلەت و پارچەپارچە بکەن و بیانکەن بەگژ یەکتردا، بۆ ئەوەی هەر هەموویان پێویستیان بە کۆلۆنیالیستان خۆیان ببێت و سەریان بۆ شۆڕ بکەن و ئەمانیش بتوانن بە ئاسانی حوکمیان بکەن. ئەمە ئەو بنەما کلاسیکە هەم کۆن و هەم تازەیەیە کە پێی دەگوترێت: Divide and rule.

ئێمە کە ئەم پاشخانە ورد بخوێنینەوە ئیتر ئەوەیش باش تێدەگەین بۆچی هەر ئەوانەی کە خاکی کوردستانیان دابەش و پارچەپارچە کرد، ویستیان زمانەکەیشی بەو دەردە ببەن. کورد تا ناوەڕاستی دەیەی سێیەمی سەدەی بیستەمیش هیچ کێشەیەکی زمانەوانی و ئەلفوبێ و ڕێنووسی نەبوو. شاعیر و نووسەری گەورە بەو زمانە نووسیویانە و خوێنەری کورد لە هەر بەشێك بووبێت کەم تا زۆرێك ئاگای لە تێکڕای ئەدەبی کوردی هەبووە، سەرەتای ڕۆژنامەگەریی کوردی هەر لە دوا ساڵەکانی سەدەی نۆزدەیەمەوە دەستی پێ کردبوو، لە دەیەی دووەمی سەدەی بیستیشدا تا ڕادەیەکی باش گەشەی کرد.

بەکارهێنانی ئەلفوبێی لاتینی بۆ نووسینی زمانی کوردی پرۆژەیەکی دڕندانەی ئیمپەریالیستییە بۆ دوورخستنەوەی نەتەوەی کورد لە هەموو ڕابردوو و مێژووی خۆی و لە ڕەگوڕیشە فکری و ڕۆحییەکانی و بۆ ڕاگرتن و پەکخستنی ئەو پێشکەوتنە گەورەیەی لە بواری زمان و ئەدەبدا لە کوردستاندا، بە تایبەت کوردستانی عیراقدا، بە دی هاتبوو، بۆ لەناوبردنی پرۆسێسی بەنەتەوەبوون کە لە سەدەی بیستەمدا سەرکەوتنی باشی چنگ کەوتبوو.

دەکرێ باسی ئەلفوبێ لە ڕوانگەیەکی زانستیی ڕووتیشەوە سەرنج بدەین. ئەلفوبێی کوردی بەو شێوەیەی ئێستای لەوەیە یەك یا دوو ناتەواویی فۆنەتیکیی تێدا هەبن، کە چارکردنیان سەخت و نەکراو نییە. بەڵام ئەلفوبێی لاتینی ـ تورکی بە لای کەمەوە حەوت دانە فۆنێمی ناتەواوە کە بە هیچ جۆرێك ناکرێ تێکستێکی کوردی بە بێ ئەو فۆنێمانە بنووسرێت. ئەمە ڕێك بە پێچەوانەی ئەو بانگەشە ناڕاست و نازانستییەیە کە هەندێ کۆلکە خوێندەواری کوردینەزانی بێگانەپەرست دەیکەن گوایە تیپی لاتینی دەنگەکانی زمانی کوردی باشتر دەردەبڕێت.

ئەگەر تەنیا لە ڕووی بەرژەوەندی نەتەوایەتیی کوردیشەوە باسەکە لێك بدەینەوە، خۆ دیارە کە ئەمڕۆ لە سەرجەمی ئەوەی بە زمانی کوردی دەنووسرێت تا ٩٠٪ و بگرە زیاتریشی بە ئەلفوبێی کوردی دەنووسرێت، واتە تەنیا ١٠٪ بە ئەلفوبێی لاتینی تورکی دەنووسرێت. ئەو بەشەیش نە لە ڕووی زمانەوانی و نە لە ڕووی هونەری و ئێستێتیکییەوە ناکرێ لەگەڵ بەشە زۆرەکەدا بەراورد بکرێت.

ئەمڕۆ کەسانێك هەن کە لەبەر نەزانی و ناشارەزایی هەر لە خۆیانەوە پێیان وایە بەکارهێنانی لاتینی گرفتەکانی زمانی کوردی چارەسەر دەکات. من نالێم گرفتمان نییە، بێگومان هەیە. بەڵام ئەو کەسانە بەڕاستی هەر نازانن گرفتەکان چین و ئەوەی دەیڵێن نیشانەی تێنەگەیشتن و نەخوێندەوارییانە. هەندێکیش هەر لەبەر ڕۆژاواپەرستی کەوتوونەتە دوای ئەم بیرە و پێیان وایە هەر بەوەی ئەلفوبێ بگۆڕین ئیتر دەبینە ئەورووپایی و لەم ڕۆژهەڵاتە پیس و دڕندە و دواکەوتووە ڕزگار دەبین. ئەتاتورکیش ڕێك وای بیر دەکردەوە، بەڵام ئەوە حەفتا ساڵە ئەتاتورك مردووە و نەتەوەی تورکیش نەبوو بە ئەورووپایی و ناشبێت.

کەمالیزم (واتە شوێنکەوتنی باوەڕەکانی کەمال ئەتاتورك) لەناو کورددا گەشەی کردووە و پێگەیەکی پەیدا کردووە. تەنانەت زۆربەی ئەوانەی کە لە ڕووی سیاسییەوە دژی دەوڵەتی تورکیان، بە بێ ئەوەی بە خۆیان بزانن، لە ڕووی ئیدیۆلۆگییەوە شاگرد و قوتابیی دڵسۆزی کەمالیزمن و زۆریش بە گەرمی خەبات بۆ سەرکەوتنی ئەو باوەڕانە دەکەن. بڵاوکردنەوەی ئەلفوبێی لاتینی تورکی بڕگەیەکی گرنگی بەرنامەی سیاسیی ئەمانەیە.

لە کوردستانی خوارووادا، کە ئێستا دەستەڵاتی سیاسی بە دەست هێزە سیاسییەکانی کوردستانەوەیە، دەرفەتێکی یەکجار باش هەیە بۆ چارەسەرکردنی گرفتەکانی زمانی کوردی و پێشخستنی زمانەکە. ئێمە زمانێکی ستانداردمان هەیە و زۆر چاکیش دەتوانێت ببێتە زمانی ڕەسمیی دەوڵەتی کوردستان. ئێمە تەنیا پێویستمان بەوەیە هەوڵ بدەین ئەم زمانە دەوڵەمەند بکەین و لە گەنجینەی زاراوا و دیالێکتەکانی زمانی کوردی سوود وەربگرین. هەروەها دەتوانین کێشەی ڕێنووس بەئاسانی چارەسەر بکەین و بە جۆرێکی زانستی بنەماکانی بچەسپێنین. ئەمە بە تاکەکەس ناکرێت، دەبێ دەستەڵاتی سیاسی، بوێر و دڵسۆز و هۆشیار بێت، بۆ ئەوەی بتوانێت بێ ترس و دڵەڕاوکێ چارەسەرکردنی کێشەی زمان بکاتە یەکێك لە پرۆژە سەرەکی و گرنگەکانی خۆی.

کۆمەڵ: حاڵی شیعری کوردی لە دەرەوەی زمانی کوردیدا چۆنە، مەبەستم لە ئەدەبی وەرگێڕدراوی ئێمەیە بۆ سەر زمانەکانی دی؟

شاکەلی: کۆمەڵگەی کورد لە ئەورووپا و لە ڕۆژاوا ئێستا ئیتر مێژوویەکی هەیە، ئەگەرچی مێژوویەکی هێندەیش کۆن و دامەزراو نییە، بەڵام دەبوو لەم سی چل ساڵەدا کۆمەڵێ کاری فەرهەنگیی وای بکردایە، کە ناوی کورد و ڕەنگ و بۆن و بەرامەی ئەدەبی کوردی لای خوێنەری ئەورووپایی ئاشنا بووایە. من بەو پێیەی کە ئەوا خەریکە دەبێتە سی ساڵ لە ئەورووپا دەژیم، چاك لەوە تێ دەگەم کە فەرهەنگی ڕەسمیی ئەورووپا، واتە دەستگاکانی ڕادیۆ و تەلەڤیزیۆن، ڕۆژنامە گەورە و ناسراوەکان، پەخشخانە دەوڵەمەند و دەستڕۆیشتووەکان، دەستگا ئەکادێمییەکان و تەنانەت زانستگەکان، لە ڕووی سیاسییەوە کۆنترۆڵ کراون و سیاسەت و ئیدیۆلۆگییەکی دیاریکراو هەڵیاندەسووڕێنێ. ئەم ئیدیۆلۆگییەیش ناوەڕۆکێکی ڕەگەزپەرستانە و دژەڕۆژهەڵات و دژەئیسلامی هەیە. لەبەر ئەوە ئێمە نابێ چاوەڕوانی ئەوە بین ئەمانە لە خۆیانەوە بێن و ئەدەب و شیعر و چیرۆکی کورد تەرجەمەی زمانانی خۆیان بکەن و لەسەری بنووسن و بایەخی پێ بدەن. کاتێ ئەمە دەکەن کە کاریان بە کورد بێت و ناوهێنانی کورد خزمەتی ئامانجە سیاسییەکانیان بکات. تۆ سەرنجی ئەوە بدە تەنانەت ئەو ڕۆژهەڵاتناسانەی کە زمانی کوردیشیان زانیوە و ئەدەبەکەیان ناسیوە، نەهاتوون ئەدەبی کوردی تەرجەمە بکەن، بەڵکە هەمیشە خۆیان بە فۆلکلۆرەوە خەریك کردووە. بۆ؟ چونکە فۆلکلۆر ئەوە پیشان دەدات کە ئەو گەلە، ئەو نەتەوەیە، هێشتا لە قۆناخێکی سەرەتایی و پێشنەکەوتوودا دەژی، هێشتا فێری ژیانی مۆدێرن و شارستانەتی نەبووە و ناتوانێ شتێکی نوێ و داهێنانێکی گرنگ بەرهەم بهێنێ.

لەم ساڵانەدا هەندێ تێکستی کوردی تەرجەمەی زمانانی ئینگلیزی، سوێدی، ئیتالیایی، فرانسی و هۆڵاندی کراون، بەڵام ئەم تەرجەمانە هەرگیز بایەخی ڕاستەقینەیان پێ نەدراوە و وەك ئەدەبێکی جددی و ڕێزگیراو جێگەی شایانی خۆیان وەرنەگرتووە.

بەشێك لەو کارانەی من خۆم لە ئەورووپا کردوومن، ئەوەیە کە کۆمەڵێ بەرهەمی کوردیم کردوونە سوێدی و ئینگلیزی. سەرەتا ساڵی ١٩٨٥ بیست شیعری مامۆستا گۆرانم، بەهاوکاریی کاك بەختیار ئەمین و شاعیری سوێدی لارش بێکستروێم، کردنە سوێدی و بە کتێبێك بڵاومان کردەوە، (فرمێسك و هونەر). لە ڕۆژنامە و گۆڤارە سوێدییەکاندا سێزدە جار لەسەری نووسرا. ساڵی ١٩٩١ کتێبی (بۆنی هەوری وڵاتەکەم)مان بڵاو کردەوە کە شیعری چواردە شاعیری کورد بوو بە زمانی سوێدی و دیسان تا ڕادەیەك لە لایەن ڕەخنەگرانەوە بە سەر کرایەوە. پار لەسەر داوای گۆڤاری نێونەتەوەییی لێکۆڵینەوەی کوردی کە لە نیویۆرك بڵاو دەبێتەوە، شیعری دوانزدە شاعیری کوردم کردە ئینگلیزی و نزیکەی حەفتا لاپەڕەی گۆڤارەکەی گرتەوە. چەند ساڵێك لەمەوبەر لەسەر داوای گۆڤارێکی منداڵان لە ئەمەریکا کۆمەڵێ تێکستی ئەدەبی منداڵانی کوردم کردە ئینگلیزی. ئێستایش ئەنتۆلۆگییەکی چیرۆکی کوردی ئامادە دەکەم بە زمانی سوێدی، خوا یار بێت لە ماوەی ئەم ساڵەدا بڵاو دەبێتەوە.

بە گشتی بەرهەمی شاعیران و چیرۆکنووسانی کورد یەکجار کەمی تەرجەمەی زمانان بووە و خوێنەری ئەورووپایی ئەدەبی کوردی ناناسێت. لەناو شاعیرانی کلاسیکی کورددا مەلای جەزیری و ئەحمەدی خانی تا ڕادەیەك ناسراون و بەرهەمیان تەرجەمەی چەند زمانێك کراوە (ئەویش زۆرتر لە بازنەیەکی تەسکی ئەکادێمیدا). لەناو شاعیرانی ئەم سەردەمەی کوردستانیشدا پێم وایە شیعری مامۆستا گۆران و شێرکۆ بێکەس و فەرهاد شاکەلی لە هەموان زیاتر وەرگێڕدراوەتە سەر زمانانی ئەورووپا.

کۆمەڵ: لە کۆمەڵە شیعری (ژێ)دا بۆن و بەرامە و ڕەنگی شیعرەکانی هەر یەك لە (مەحوی و نالی) دەبینین، ئەمە تەنیا کاریگەریی شیعرییە، یاخود کاریگەریی باوەڕ و بیرکردنەوەی ئەوانیشە بەسەرتەوە؟

شاکەلی: شیعرەکانی دیوانی (ژێ) لە ماوەی هەشت نۆ ساڵێکدا نووسراون. هەر بەو پێیەیش دەبێ شۆپ و کاریگەریی جیاوازیان تێدا بە دی بکرێت. ڕاستییەکەی لەو ساڵانەدا من خۆم لە قەیرانێکی فکریی زۆر قووڵ و دژوار و هەناسەچکێندا دەژیام. هەوڵم دەدا شتی جۆربەجۆر بخوێنمەوە. دەستم دابووە خوێندنەوەی فەلسەفە، ئەدەبی کلاسیکی فارسی، ئەدەبی کلاسیکی کوردی، زمانە کۆنەکانی ئێران وەك فارسیی کۆن و پارسی و پەهلەوی و مانێکی و ئاڤێستا. دەمویست شارەزایی لە تەسەوفدا پەیدا بکەم. ئیمامی غەززالیم دەخوێندەوە. گوننار ئێکەلوێفی سوێدیم دەخوێندەوە.

من پێشتریش دیارە ئەدەبی کلاسیکی کوردیم دەناسی و خوێندبوومەوە، بەڵام ئەم جارە بە چاوێکی دیکە و لە ڕوانگەیەکی دیکەوە دەمخوێندەوە. دەمویست نرخە زمانەوانی و ئێستێتیکی و مرۆڤایەتییەکانی ناو ئەو ئەدەبە باشتر بناسم و تێبگەم. لەو ماوەیەدا زۆر شاعیری کوردم خوێندەوە، بەڵام لەناو هەموویاندا بایەخێکی زیاتر و قووڵترم بە مەلای جەزیری، خانی، نالی، مەولەوی و مەحوی دەدا. ئیتر لەمەوە ئاشکرایە کە کارکردی ئەو شاعیرە گەورە و داهێنەرانە لێرە و لەوێ لە شیعرەکانمدا دەردەکەوێت، چ لە ڕووی هونەرییەوە و چ لە ڕووی فکر و بیروباوەڕەوە بێت.

فەرهاد شاکەلی

لە ئینتەرنێتەوە

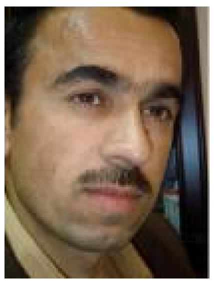

پایەڵێکی دی

مەسئول و هەڵەبجە

پەیوەند عومەر*

Paewandomar@yahoo.com

چەند ڕۆژێکی دی، ڕێگاوبانە چۆڵەکانی هەڵەبجە پڕ دەبنەوە لە ئۆتۆمبیل، چەند ڕۆژێکی تر ڕۆحی ساردو سڕی هەڵەبجە دەچێتە نێو شیعرو وتارو دەبێتە خودانی چەندان وەعدی زلزل کە هەرگیز نایەنە دی.

هەر لە ئێستاوە ڕۆژنامەکان مانشێتی پانو پۆڕو درێژیان ئامادەیە، (TV)یەکان بە فلوتو وێنەی تراژیدی دەمانبەنەوە بۆلای عومەری خاوەرو کۆرپە خنکاوەکەی، (٣/١٦) ئەو ڕۆژەیە کە کادرو بەرپرسە حزبیو حکومیەکان کە ساڵانە تەنها لەم ڕۆژەدا چاویان بە هەڵەبجە دەکەوێت، زات دەکەنو بە شەقامو شوستە پڕ لە چاڵوچۆڵەکانیدا هەنگاو دەنێن. دواتریش لە سەر گڵکۆی شەهیدان و لەبەردەم ئەو بریندارانەی کە هەژدە ساڵە نیخە لە سنگیان دێت، باس لە سەروەرییەکانی ئەو شارە دەکەن کە بۆتە ناسنامەی کورد لە جیهاندا. دواتریش بە ئەندازەی ژمارەی ئۆتۆمبیلەکانیان وەعدی مەزن دەدەن، کە لە هاتنەوەیاندا لە دەروازەی ئەو شارەدا لە بیری دەکەن.

سەیرە، ساڵانە بەس لە ٣/١٦ بیریان دەکەوێتەوە، وەك ئەوەی بەشی بە ڕۆژەکان تری ساڵەوە نەبێ، وەك ئەوەی هاوڵاتیانی ئەو شارە تەنها لەو ڕۆژەدا مواجەیان هەبێ، باقی ساڵ لە چاوەڕوانیدا بن، ئەو بەرپرسە حزبیو حکومیانە چەند بوێرو چاو قایمن ساڵانە لە ٣/١٦ دا لە ناو ئەو کەلاوانەی کە هێشتا بۆنی ژەهری کوشندەی لێدێت، ڕایدەگەیەنن کە هەرگیز درێغییان لە ئاوەدانکردنەوەو خزمەتکردنی ئەو شارە نەکردووەو

بۆ ل١١

* دوو هەفتە جارێك دەینووسێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com